

Asiantuntijalausunto: Minkälaisia vaikutuksia koronapandemialla voi olla kestävään kulutukseen?

Eva Heiskanen, professori, Helsingin yliopisto

Tarkastelen seuraavassa koronakriisin vaikutuksia oman erikoisalani, eli kestävän kulutuksen, lyhyen ja keskipitkän aikavälin näkymiin. Kestävällä kulutuksella tarkoitan tilannetta, jossa yksityisen ja julkisen kulutuksen energian ja luonnonvarojen käyttö pienenee ratkaisevasti hankittujen hyödykkeiden elinkaaren varrella. Kulutus ei näkökulmastani ole vain yksittäisiä valintoja, eivätkä kuluttajat yksin ratkaise kulutuksen ympäristö- tai ilmastovaikutuksia. Kulutuksen kestävyys määrittyy kollektiivisten käytäntöjen seurauksena ja sitä määrittävät yhteiset ja yleisesti hyväksytyt tavat, toimintaympäristö, tarjonta ja toisten esimerkki (Heiskanen ym. 2009). Kestävää kulutusta ei tällöin ole syytä tarkastella vain kuluttajakäyttäytymisenä, vaan osana markkinoiden, hankintaketjujen, infrastruktuurien, instituutioiden ja kansalaisliikkeiden toimintaa. Kulutuksen rooli kansantaloudessa tuottaa kestävään kulutukseen jännitteen: kulutuksen vähentäminen luonnon kantokyvyn tasolla olisi kestäväintä, mutta kulutuskysyntä on olennainen talouskasvun ajuri. Kriisit voivat toimia pontimena talousjärjestelmän muuttamiseksi, mutta en eivät itsessään muuta mitään.

Kriisitilanteessa rutiinit murtuvat, ja joitakin asioita voidaan ottaa entistä enemmän tietoisin valinnan piiriin. Uusia käytäntöjä voi syntyä myös huomaamatta, kriisiin sopeuduttaessa. Muurosten ja uusien innovaatioiden kautta voi syntyä joitakin uusia käytäntöjä, joilla voi olla vaikutuksia markkinoihin tai kulutuskäytäntöihin esimerkiksi rahankäytön, ajankäytön tai käytäntöjen yhteen kytkeytymisen ansiosta (Spurling ym. 2013). Kriisit horjuttavat vallitsevia toiminta- ja ajattelutapoja, ja luovat siten mahdollisuuksia valtavirtaa haastaville ajatuksille, innovaatioille ja liikkeille (Geels 2006; Fligstein ja McAdam 2012). Ne harvoin kuitenkaan tuottavat uutta tyhjää. Vaihtoehtojen pitää olla riittävän kehittyneitä, ja niiden on mielellään saatava tukea muista meneillään olevista kehityssuunnista. Tarkastelen siksi erityisesti meneillään olevia kehityssuuntia, joita kriisin kautta syntyneet uudet käytännöt voivat vahvistaa, ja toisia, joita se voi katkaista tai vaimentaa.

Lausuntopyynnössä toivottiin, että lausunnoissa tuotiin esiin sekä myönteisiä että kielteisiä muutoksia. Muutoksen arvottaminen positiiviseksi tai negatiiviseksi riippuu arvostuksista ja intresseistä, joten yritän määritellä tarkkaan näkökulmat, joista muutosten myönteisyyttä tai kielteisyyttä arvioin. Esittäessäni tulevaisuutta koskevia arvioita yritän myös pitää mielessä ensinnäkin, että lyhyellä aikavälillä koronapandemian vaikutukset helpompi erottaa muiden (vaikeasti ennakoitavien) tapahtumien vaikutuksista, kun taas keskipitkällä aikavälillä tulee tulemaan muita muutoksia, joilla voi olla suurempia vaikutuksia kuin koronakriisillä. Koronakriisi on vain yksi maailmaa kohtaavista kriiseistä, ja monet asiantuntijat ennakoivat tällaisten globaalien kriisien olevan nykyisen maailmanjärjestyksen systeeminen piirre (mm. Homer-Dixon ym. 2015) ja niiden määrän lisääntyvän tulevaisuudessa. Koronakriisi kuitenkin osaltaan vaikeuttaa myös muiden kriisien hoitoa, esimerkiksi malarian torjuntaohjelmia ja ruoka-avun jakamista. Siten keskipitkällä aikavälillä myös muut kriisit saattavat vaikuttaa kehitykseen (Wells ym. 2020).

Tulevaisuus ei ole ennalta määrätty, vaan siihen voidaan vaikuttaa. Kriisin keskellä julkinen sektori Suomessa ja monessa muussakin maassa on osoittanut ainutlaatuisen roolinsa ja vahvistanut arvovaltaansa: tämän arvovallan turvin ja kriisin luoman tilapäisen yhteisymmärryksen avulla kehitystä on mahdollista ohjata entistä määrätietoisemmin. Vaikka koronakriisi on globaali kriisi, joka koskettaa kaikkia maita, käsittelen tässä muutoksia ensisijaisesti Suomen näkökulmasta.

Kotitalouksien kulutus: mikä on muuttunut, mitkä muutokset säilyvät?

Toistaiseksi koronakriisin vaikutuksesta kulutukseen on vain vähän luotettavaa tietoa. KKV:n kysely kertoo, että noin viidesosa kotitalouksista katsoo tulojensa vähentyneen ja että noin puolet kotitalouksista on vähentänyt päivittäistä kulutustaan tai lykännyt hankintoja (Anttinen ym. 2020). Erityisesti on (luonnollisesti) vähentynyt ravintola- ja kahvilapalvelujen sekä matkailupalvelujen kulutus. Anttisen ym. (2020) kyselyyn

vastanneet kuitenkin odottavat kulutustapojensa palautuvan rajoitusten poistuttua. Googlen (2020) paikkatietodata kertoo, että ihmiset viettävät kriisin aikana paljon entistä vähemmän aikaa kauppakeskuksissa ja huomattavasti enemmän aikaa luonnossa. Helsingin yliopiston keräämä alustava sijaintitieto viittaa siihen, että huomattava osa suurten kaupunkien väestöstä siirtyi kriisin ajaksi mökkipaikkakunnille (Järv ym. 2020). Mökkeilyn suosioista antavat viitteitä myös lehtitiedot vuokramökkien kasvaneesta varaustilanteesta ja kesämökkikaupan kiihtymisestä (mm. Latvala 2020; Nykänen 2020).

Palautuuko kulutus ja mitkä muutokset jäävät pysyviksi? Muutokset jäävät pysyviksi, jos kuluttajien käytännöt muuttuvat (he ovat siirtyneet eri paikkaan, he ovat investoineet eri asioihin, he ovat kehittäneet uusia rutiineja tai heidän arvostuksensa ovat ehtineet muuttua kriisin aikana). Esimerkiksi jos moni on viettänyt entistä enemmän aikaa mökillä kriisin aikana, he ehkä huomaavat enemmän korjattavaa ja varusteltavaa, ovat perustaneet kasvimaan ja aloittaneet projekteja, joiden johdosta he investoivat jatkossakin enemmän aikaansa ja rahaansa kesämökkiin. Jos ihmiset ovat välttäneet julkisen liikenteen käyttöä kriisin aikana, he ovat kehittäneet uusia liikkumisen tai sen välttämisen rutiineja. Etätyöhön on totuttu, päivittäistavaroiden verkko-ostoksiin on kehitetty rutiineja ja kotiin on varustettu tiloja näille osassa kotitalouksista. Kotona ruokailu on kasvanut ja sitä varten on hankittu enemmän tarvikkeita, ohjeita ja osaamista.

Kuluttajien käytäntöjen muutos kietoutuu myös tarjonnan muutoksiin. Jos etätyö lisääntyy, paineet kehittää julkista liikennettä pienenevät, toimitilojen ja työpaikkaruokaloiden kysyntä pienenee, ja siten tarjontaa myös sopeutetaan, joka vuorostaan vaikuttaa kysyntään kapeamman tarjonnan ja vähäisemmän kilpailun kautta. Näiden takaisinsyöttöjen takia osa sektoreista saattaa palautua todella hitaasti, eikä välttämättä entiseen laajuuteensa. Näin todennäköisesti käy matkailupalveluille (lento-yhtiöt, seuramatkan järjestäjät, hotellit, muut palvelut), jossa kysynnän pieneminen pienentää ja keskittää tarjontaa, vähentää valikoimaa ja nostaa hintoja todennäköisesti useiksi vuosiksi eteenpäin.

Toiset yritykset taas voivat hyötyä vapautuvasta kysynnästä, työvoimasta ja toimitiloista. Polkupyöräliikkeet kukoistavat ja etätapaamisiin tarjotaan yhä uusia välineitä. Verkkokauppa, myös päivittäistavaroiden, on kriisin aikana kasvanut (Kaupan liitto 2020). Eri yrityksillä on myös hyvin erilaiset resurssit selviytyä lyhytaikaisestakin kriisistä ja kehittää toimintaansa: suomalaisten pienyritysten kannalta huolestuttavaa on, että esimerkiksi Amazonin kaltaisten suuryritysten arvo on noussut kriisin aikana, ja niillä on nyt hyvät edellytykset syrjäyttää kriisin keskellä kamppailevat kivijalkaliikkeet.

Kriisillä on eittämättä useita häviöjiä. Suomessa, kuten monessa muussakin maassa, on nähty pitkä kaupungistumisen kehityskausi. Kuluneen parinkymmenen vuoden aikana Suomen suurimpiin kaupunkeihin on myös kehittynyt vilkas kaupunkikulttuuri: kulttuuritapahtumat, klubit ja ravintolatarjonta ovat tehneet kaupungit houkutteleviksi paikoiksi ja asukkaidensa uusiksi ”olohuoneiksi”. Tapahtumatarjonnan pysähtyminen ja matkailun suhteellisen pitkään jatkuva taantuminen tuovat muutoksia kaupunkikulttuuriin hävittämällä tarjontaa. Nähtäväksi jää, jaksavatko kaupunkilaiset täyttää näin jääneen aukon omaehtoisella, pienistä tapahtumista koostuvalla kaupunkikulttuurilla vai jääkö yksityistyminen sekä mökeille, veneisiin ja omaan kaveripiiriin vetäytyminen keskeiseksi vapaa-ajan vieton muodoksi. Samalla kriisi voi kiihdyttää paikallisen joukkueurheiluseuratoiminnan jo alkanutta alamäkeä. Kasvokkaisten ja satunnaisten kontaktien väheneminen, vuorovaikutuksen lisääntyvä virtualisoituminen ja kriisin käynnistämä yksityistymiskehitys saattavat myös murentaa yhdistysaktiivisuutta ja omaehtoista yhteisiin asioihin osallistumista.

On tärkeä muistaa myös, että kriisi on merkinnyt eri suomalaisille eri asioita. Se on syventänyt ja tehnyt entistä näkyvämmäksi yhteiskunnassamme ja maailmassamme vallitsevan eriarvoisuuden. Kriisin alussa hyvinvoivissakin maissa, kuten Suomessa, ihmiset jakautuivat yhä jyrkemmin kolmeen luokkaan: (a) niihin, jotka menettivät työnsä, (b) niihin, joiden on käytävä ulkona potentiaalisesti vaarallisissa, pakkotahtisissa ja ulkoa ohjautuvissa töissä ja (c) niihin, jotka vetäytyivät etätöihin, -opiskeluun ja -viihdykkeisiin, mahdollisesti

kesämökeillekin. Koulujen siirtyminen etäopetukseen on syventänyt oppimiseroja. Vaikka kriisiaikojen julkisuus on painottanut samassa veneessä olemista, eriarvoisuutta ei voida loputtomasti lakaista maton alle. Kulutuksessa eriarvoisuus näkyy todennäköisesti siinä, että eri asemassa oleville ihmisille tarjotaan erilaisia palveluja: pikaruokaravintoloilla ja toisaalta eliitille tarjottavilla luksushotelleilla on hyvät mahdollisuudet selvitä kriisistä, kun taas korttelien lounasravintoloille se on todennäköisesti vaikeampaa. Poliitikassa eriarvoisuuden kasvu heikentää kykyämme kohdata ja hallita tulevia kriisejä.

Keskipitkällä aikavälillä kriisillä odotetaan olevan vaikutusta pitkään jatkuneeseen globalisaation kauteen. Matkustusrajoitukset vaikeuttavat lomailua, työtä ja asiointia ulkomailla kriisin aikana, ja matkustamisen ei odoteta palautuvan entiselle tasolle vuosiin (Pearce 2020). Globaalit hankintaketjut ovat osoittaneet haavoittuvuutensa, kuten aiempienkin kriisien aikana. Tällä kertaa odotetaan, että maailman tilanne kääntää valmistuksen takaisin niihin maihin, joissa tuotteet kulutetaan, muun muassa lisäävän valmistuksen ja robotiikan läpimurtojen avulla (Sarkis ym. 2020). On myös toivottu, että tämä kehityssuunta voisi yhdistyä kiertotaloutta edistäviin innovaatioihin ja politiikkatoimiin, kuten korjattavuutta edistävään EU-lainsäädäntöön (Sarkis ym. 2020). Kriisissä on siis mahdollisuus myös paikallisempaan ja kestävämpään materiaalitalouteen, vaikka globalisaatiokritiikki voi myös ilmetä nationalismina ja eristäytymisenä globaalista vastuusta.

Muutosta on tosiaankin joskus helppoa yliarvioida. Vaikka valitettavan moni on menettänyt työnsä, useimmilla suomalaisilla on työpaikkansa tallella. Jos työttömyyttä ei päästetä kasvamaan, koulutukseen investoidaan ja kriisin aikana syntyneitä aukkoja paikataan, osaaminenkaan ei rapaudu. Ellei kriisi entisestään pahene tai muutu toiseksi, uudeksi kriisiksi, ihmiset käyvät töissä (tai etätöissä), syövät, asuvat kodeissaan, ulkoilevat ja nukkuvat entiseen tapaan. Muutokset ihmisten arkeen Suomessa eivät ole olleet niin syviä kuin joissakin muissa maissa: ulkona on saanut liikkuu, ja kunnat ovat pitäneet joukkoliikenteen ja monet muut julkiset palvelut toiminnassa. Kaikki entiset infrastruktuurit, instituutiot, sääntelyjärjestelmä ja intressiryhmät ovat edelleen voimissaan. Siksi muutokset saattavat jäädä pienemmiksi kuin miltä ne tällä hetkellä tuntuvat, elleivät muutokset vahvistu joko kriisin kerrannaisvaikutuksista (Wells ym. 2020) tai muista rinnakkaisista tapahtumankuluista johtuen. Joka tapauksessa koronakriisistä todennäköisesti syntyy syviäkin paikallisia talouskriisejä esimerkiksi paikkakunnilla ja aloilla, jotka ovat riippuvaisia matkailusta ja siihen liittyvistä palveluista.

Vaikutukset kulutuksen ja talouden ilmastokestävyyteen: mahdollisuuksia, toiveita ja huolia

Ilmastonmuutos on paljon koronakriisiä suurempi uhka ihmiskunnalle. Vaikka kasvihuonekaasupäästöjen odotetaan vähenevän 5-8% vuonna 2020 (Le Quéré 2020), ei Pariisin ilmastotavoitteiden saavuttamista voi laskea tilapäisen vähenemisen varaan, vaan päästöjen olisi pienennyttävä samaan tahtiin myös talouden elyessä. Näköpiirissä oleva kehitys herättää toiveita ja huolia (Taulukko 1) sekä muutamia kehittämis ehdotuksia.

Monet asiantuntijat ja johtavat poliitikot ovat yhtä mieltä, että Covid-19-kriisistä toipumiseen suunnatut pelastuspaketit tulisi suunnata vihreään jälleenrakentamiseen ja ilmastonmuutoksen torjuntaan, jotta välttyttäisiin tulevilta kriiseiltä (Cohen 2020; Wells 2020). Suomen talouden elvytyksen kannalta on suositeltu investointeja rakennusten energiatehokkuuteen, päästöttömän liikenteen infrastruktuuriin, kunnallisiin raideinvestointeihin, sähköverkkoon, edelleen tukea kaipaaviin uusiutuvan energian muotoihin kuten merituulivoimaan ja syvään geoenergiaan sekä öljylämmitteisten rakennusten lämmitystapamuutoksiin (Ollikainen 2020). Myös valtakunnallisen rataverkon uusiminen on poliitikkojen suosima kohde. Vihreä jälleenrakennus kaipaakin investointeja, jotka vauhdittaisivat ja syventäisivät käynnissä olevia muutoksia ja ratkaisivat joitakin Suomen ilmastopolitiikan kipukohtia parantaen samalla työllisyyttä. Investointien vaikuttavuutta voitaisiin edelleen vahvistaa luomalla niille kysyntää ja varmistamalla, että päätöksentekijät

kunnissa, yrityksissä ja kotitalouksissa tarttuvat niihin. Tarjonnan ja kysynnän samanaikainen ohjaus on toimivin tapa muuttaa markkinoita pysyvästi (Blumstein ym. 2000).

On myös ehdotettu, että käynnissä oleva kriisi voisi olla ”muutoshetki”, jolloin kestävämpiä kulutustapoja voitaisiin edistää, kun vanhat rutiinit murtuvat (mm. Cohen 2020). Esimerkkejä muutoshetkien hyödyntämisestä kestävä kulutuksen edistämiseksi ovat joukkoliikenteen käytön rutiinien muodostaminen jakamalla kaupungin uusille asukkaille ilmainen kausikortti (Bamberg 2006; Thøgersen 2009). On kuitenkin syytä muistaa, että ”muutoshetket” ovat ihmisille stressaavia, joten muutosten on oltava helposti omaksuttavia ja selkeästi rakennettuja (Backhaus ja Heiskanen 2009).

Koronakriisissä tärkein ”muutoshetki” saattaa uusien politiikkatoimien suunnittelun kannalta olla jo mennyt ohi, kun rajoituksia puretaan. Kriisin aikana omaksuttuja muutoksia voidaan kuitenkin vahvistaa, jotta niistä tulisi pysyviä. Näistä helpoimmalta vaikuttaa etätyön edistäminen: Eurofoundin (2020) mukaan yli puolet suomalaisista on tehnyt etätyötä kriisin aikana, ja etätyötä tekevien määrä on kaksinkertaistunut vuoteen 2019 nähden (Sutela 2020). Vakiinnuttamalla etätyön ja –opiskelun käytännöt esimerkiksi työpaikkojen käytäntöjä muuttamalla ja tarjoamalla etätyön jatkamiseen kannusteita ja tukea voidaan vähentää työmatkaliikennettä (joka vastaa neljännestä henkilöautoilla matkustetuista kilometreistä, Liikennevirasto 2018) ja siten osaltaan pienentää henkilöliikenteen päästöjä.

Kotona vietetyn ajan lisääntyminen voi tuoda mahdollisuuksia edistää energiakorjauksia ja lämmitystapamuutoksia ja siten vaikuttaa uusien ratkaisujen kysyntään samalla kun tarjontaa vahvistetaan. Se, että esimerkiksi asuinrakennusten korjausinvestointeja on kriisin takia lykätty (Kiinteistöliitto 2020), tuo mahdollisuuden suunnata niitä entistä kestävämmiksi. Taloyhtiöitä voitaisiin käytössä olevien tukimuotojen lisäksi kannustaa sisällyttämään energiaparannuksia korjauksiin tarjoamalla asiantuntija-apua (esimerkiksi asiantuntijoita yhtiökokouksiin) sekä edistämällä korjausten paketoitua, kompleksisuuden vähentämistä ja luotettavia avaimet käteen –ratkaisuja (Kivimaa ym. 2019; Murto ym. 2019). Energiamurrosta voidaan edistää lisäämällä käynnissä olevan lainsäädäntömuutoksen (TEM 2020) kautta varsin kannattaviksi muodostuvia taloyhtiöiden aurinkoenergiainvestointeja tukemalla näitä neuvonnan, esimerkkien ja palvelujen avulla (Auvinen ym. 2020). Pientalojen lämmitystapamuutoksia voitaisiin edistää nykyisten keinojen lisäksi teknisellä tuella, julkisilla hankintakilpailuilla (TEM 2011) sekä luomalla rahoitukseen uusia instrumentteja.

Myös lentomatkailun tapojen tilapäinen murtuminen saattaa tuoda mahdollisuuksia muuttaa kuluttajien vapaa-ajan viettotapoja keskipitkällä aikavälillä. Ilmeisimmät mahdollisuudet löytyvät työhön ja opiskeluun liittyvästä lentoliikenteestä, jonka suhteen organisaatiot voisivat käyttää tilaisuutta matkustusohjeidensa muuttamiseen. Vapaa-ajan lentoliikenteeseen voisi mahdollisesti vaikuttaa kehittämällä ja edistämällä vaihtoehtoisia lomailun muotoja. Ei ole kuitenkaan ilmeistä, mitkä olisivat parhaita keinoja kaikkiin kestävä kulutuksen kannalta tarpeellisiin kehityssuuntiin vaikuttamiseen, vaan aiheesta tarvittaisiin lisää tutkimusta.

Edellä kuvatut ovat pieniä ehdotuksia, joilla voidaan vahvistaa kriisin tuomia muutoksia yhdistämällä niitä meneillä oleviin hankkeisiin, tavoitteisiin ja pyrkimyksiin ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. On myös esitetty ajatuksia siitä, että koronakriisi on pysäyttänyt ihmiset tuotannon ja kulutuksen oravanpyörästä pohtimaan laajemmin elämän syvällisempää tarkoitusta (Kylätasku ja Aarnio 2020). Tällaisen pohdinnan yleisyydestä ei taida vielä ole saatavilla tutkimustietoa. Osa ihmisistä on varmaan huomannut elämänrytmin hidastumisen hyviä puolia ja tekee mahdollisesti muutoksia niiden säilyttämiseksi myös kriisin päätyttyä. Moni varmaan kuitenkin suhtautuu toiveikkaasti tavallisiin rutiineihin palaamiseen, ja suurin osa talouden elvytystoimista sekä kaupallisista ja yhteiskunnallisista viesteistä suuntautuu entiseen palaamiseen sen kyseenalaistamisen sijaan (Cohen 2020). Kriisin keskellä ja siitä toipuessaan ihmiset turvautuvat arkeen, lähellä oleviin ihmisiin ja asioihin. En siksi säilyttäisi tällä hetkellä kansalaisille vastuuta laajoista yksityisistä tai kansalaisliikkeistä uuden ja paremman maailman rakentamiseksi. Sen sijaan moni on varmastikin valmis

tukemaan hyviä asioita, joita teemme yhdessä ja järjestäytyneesti parempaan maailmaan toipumiseksi (vrt Burtsoff 2020).

On selvää, että ilmastomuutosta ei torjuta eikä kestäväää kulutusta rakenneta pelkästään markkinatoimijoiden yksittäisin toimin. Kriisi on tuonut myös mahdollisuuden uudelleenarvioida talouspolitiikkaa, jota on vuosikymmenet hallinnut kuvitelma siitä, että julkinen sektori olisi rasite taloudelle. EU:n kasvu- ja vakaussopimuksen julkista velkaa koskevista vaatimuksista joustaminen, voimakas elvytysmyönteisyys ja EKP:n voimakas vaste kriisiin saattavat ennakoita julkisen talouden roolin laajempaa uudelleenarviointia ja arvonalautusta liike- ja yksityistalouden mahdollistajana. Tällöin talouden kestävyttä arvioidaan laajemmin kuin julkisen velan näkökulmasta, koska sosiaalisten ongelmien kasvusta, peruspalvelujen rapautumisesta ja ilmastomuutoksen hillinnässä epäonnistumisessa aiheutuu vielä sitäkin suurempia riskejä ja velkoja (BIOS 2020b). Tästä näkökulmasta kriisi voi olla mahdollisuus laajempaan talouden, politiikan ja talouspolitiikan kollektiiviseen uudelleenarviointiin, jossa talous ymmärretään osaksi ja riippuvaksi yhteiskunnasta, joka puolestaan on riippuvainen luonnosta. Ihanteellisesti se käynnistäisi pitkäjänteisen ohjelman kasvun jälkeiseen ja kriisinkestävään talouteen varautumiseksi tutkimuksen, koulutuksen ja institutionaalisten reformien kautta (mm. Svartzman ym. 2019). Tällaisten rakenteiden muutos on keskeistä kestäväen yhteiskunnan rakentamiseksi keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä.

Taulukko 1: Koronakriisin ja kestävyyskriisin risteyksessä syntyviä toiveita ja huolia

Toiveita	Huolia
• Rutiinien, käytäntöjen ja toimialojen murtumisen mahdollisuudet ilmastopolitiikan tavoitteiden edistämiseksi ja vihreälle jälleenrakennukselle • Kuluttajien arvot ja rutiinit: yhteisvastuu, itse tekeminen, luontoelämykset, uusi paikallisuus • Julkisen sektorin roolin vahvistuminen: kollektiiviset muutokset kestävämmän talousjärjestelmän rakentamiseksi	• Eriarvoistuminen ja polarisaatio: työttömyys, epätyypilliset työsuhteet, koulupudokkaat • Kaikkia suomalaisia yhdistävien aktiviteettien taantuminen (joukkueliikunta, yhdistystoiminta, koulu) • Vuorovaikutuksen virtualisoituminen ja arjen yksityistyminen • Suurten monikansallisten yritysten vallan vahvistuminen

Yhteenveto: Kohti kestävämpää talousjärjestelmää

Koronakriisi ja siihen liittyvät elvytystoimet tuovat mahdollisuuden edistää Suomen ilmastotavoitteita ja kääntää talouden rakenteita kestävämmiksi. Rahan ohella tämä saattaa edellyttää kohdennettuja toimia, kuten teknistä tukea, viestintää, hyviä esimerkkejä, räätälöityjä palveluja ja julkista ohjausta, jotta elpyvä kysyntä ja elvytettävä tai käynnistettävä tarjonta saadaan kohtaamaan yhteiskunnan kannalta kestäväällä tavalla. Tavallisilta kansalaisilta ei ole syytä odottaa liikaa sankarillisuutta kriisitilanteessa tai erityisesti siitä toivuttaessa, mutta rutiinien murtuminen tuo mahdollisuuksia rakentaa uusia rutiineja tai vahvistaa ilmaston kannalta positiivisia muutoksia arjessa. Niille, jotka jaksavat kehittää paikallista yhteisöllistä toimintaa, on myös syytä suunnata tukea, jotta he saavat muita kansalaisia mukaansa. Vuorovaikutuksen virtualisoitumisen ja yksityistymisen vastavoimaksi tarvitaan myös paikallista yhteistoimintaa.

Koronakriisi ei ole viimeinen kriisi, jonka tulemme kohtaamaan. Ilmastomuutoksen hillintä ja globaalien riskien torjunta edellyttävät ehdottomasti tunnetta, että olemme samassa veneessä. Siksi muutoksen reiluuteen ja omistajuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota (Moss ym. 2015). Koronakriisin tapauksessa Suomessa on ilmeisesti onnistuttu kohtuullisen hyvin. Kestäväää kulutusta edistettäessä ja ilmastomuutosta torjuttaessa on tärkeää ottaa huomioon suomalaisten erilaiset tilanteet ja varmistaa, että kaikille on tarjolla heille sopivia ratkaisuja eikä ketään jätetä jälkeen – taloudellisesti, vaikutusmahdollisuuksien suhteen tai

jättämällä tunnustamatta erilaisten ihmisten tarpeet ja toiveet (Jenkins ym. 2016). Kuten koronaviruksesta, myös ilmastopolitiikasta on luotava näköala yhdessä selviämisestä.

Muutos on mahdollisuus uuteen. Miten kulutus muuttuu, ja missä määrin se muuttuu kestävämmäksi, riippuu eri toimijoiden tekemistä päätöksistä, ei vain kuluttajista. Julkisen sektorin arvovallan vahvistuminen ja sen roolin kasvu talouden aktiivisena ohjaajana tuo mahdollisuuksia suunnata kehitystä.

Lähteet

Anttinen, M., Hakola-Uusitalo, T., Heinonen, M., Järvelä, K., Maliranta, M., Saastamoinen, M., Sipiläinen, M. (2020). Koronakriisin vaikutus kotitalouksiin. Kuluttaja- ja kilpailuvirasto. Verkossa:

<https://www.kkv.fi/globalassets/kkv-suomi/julkaisut/selvitykset/2020/kkv-selvityksia-1-2020-koronakriisin-vaikutus-kotitalouksiin.pdf>

Auvinen, K., Honkapuro, S., Ruggiero, S. & Juntunen, J. (2020). Aurinkosähköä taloyhtiöiden asukkaille. Mittaushaasteista kohti digitaalisia energiayhteisöpalveluja. Aalto-yliopiston julkaisusarja KAUPPA+TALOUS 3/2020. Verkossa:

<https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/43236/isbn9789526089881.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Backhaus, J., & Heiskanen, E. (2009). Rating expert advice on how to change energy behaviour. Research Note 2, Changing Behaviour Project, European Commission. Verkossa: <http://energychange.info/>

Bamberg, S. (2006). Is a residential relocation a good opportunity to change people's travel behavior? Results from a theory-driven intervention study. *Environment and Behavior*, 38 (6), 820–840.

BIOS (2020a) Ekologinen jälleenrakennus epävarmassa maailmassa. Verkossa: <https://bios.fi/ekologinen-jalleenrakennus-epavarmassa-maailmassa/>

BIOS (2020b). Lausunto: Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2021–2024. 24.4.2020, asiantuntijalausunto, BIOS-tutkimusyksikkö. Verkossa: <https://bios.fi/lausunto-valtioneuvoston-selonteko-julkisen-talouden-suunnitelmasta-vuosille-2021-2024/>

Blumstein, C., Goldstone, S., & Lutzenhiser, L. (2000). A theory-based approach to market transformation. *Energy policy*, 28(2), 137-144.

Burtsoff, P. (2020) Korona yhdisti suomalaiset – Ylen kysely osoittaa, että kriisin uskotaan vahvistavan yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yle uutiset, 24.5.2020. Verkossa: <https://yle.fi/uutiset/3-11360926>

Cohen, M. J. (2020). Does the COVID-19 outbreak mark the onset of a sustainable consumption transition? *Sustainability: Science, Practice and Policy* 16, 1-3.

Eurofound (2020) Living, working and COVID-19. First findings – April 2020. Verkossa:

https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20058en.pdf

Fligstein, N., & McAdam, D. (2012). *A theory of fields*. Oxford University Press.

Geels, F. W. (2006). The hygienic transition from cesspools to sewer systems (1840–1930): the dynamics of regime transformation. *Research policy*, 35(7), 1069-1082.

Google (2020) Finland May 9, 2020. Mobility changes. COVID-19 Community Mobility Report. Verkossa: <https://www.google.com/covid19/mobility/>

Heiskanen, E., Johnson, M., Robinson, S., Vadovics, E., & Saastamoinen, M. (2010). Low-carbon communities as a context for individual behavioural change. *Energy Policy*, 38(12), 7586-7595.

Homer-Dixon, T., Walker, B., Biggs, R., Crépin, A. S., Folke, C., Lambin, E. F., Peterson, G.D., Rockström, J., Scheffer, M., Steffen, W. & Troell, M. (2015). Synchronous failure: the emerging causal architecture of global crisis. *Ecology and Society*, 20(3).

Jenkins, K., McCauley, D., Heffron, R., Stephan, H., & Rehner, R. (2016). Energy justice: a conceptual review. *Energy Research & Social Science*, 11, 174-182.

Järv, O., Willberg, E., Väisänen, T. & Toivonen, T. (2020). Missä ja milloin COVID-19 mullisti liikkumisen? Analyysiä anonymisoidusta ja aggregoidusta mobiiliverkkodatasta. Verkossa: <https://blogs.helsinki.fi/digital-geography/2020/05/06/missa-ja-milloin-covid-19-mullisti-liikkumisen-analyysia-suomalaisilla-matkapuheineineistoilla/>

Kaupan liitto (2020). Kaupoissa asioiminen vähentynyt edelleen, mutta digiostaminen kasvaa – jo viidesosa kokeillut ruoan verkkokauppaa koronaviruksen aikana. Tiedote, 7.5.2020. Verkossa: <https://kauppa.fi/uutishuone/2020/05/07/kaupoissa-asioiminen-vahentynyt-edelleen-mutta-digiostaminen-kasvaa-jo-viidesosa-kokeillut-ruoan-verkkokauppaa-koronaviruksen-aikana/>

Kiinteistöliitto (2020). Korjausrakentamisbarometri/Kevät 2020. Verkossa https://www.kiinteistoliitto.fi/media/5042/korjausrakentamisbarometri_kevat_2020.pdf

Kivimaa, P., Kangas, P., Lazarevic, D., Lukkarinen, J., Åkerman, M., Halonen, M., & Nieminen, M. (2019). Transition towards zero energy buildings: Insights on emerging business ecosystems, new business models and energy efficiency policy in Finland.

Kylätasku, M. & Aarnio, M. (2020). Suomalaiset heräsivät kysymään, miksi elämme – vaurauden tavoittelu on kääntynyt ihmistä vastaan, väittää professori Arto O. Salonen. Kirkko ja kaupunki 14.05.2020. Verkossa: <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/vaurauden-tavoittelu-on-kaantynyt-ihmista-vastaan-vaittaa-professori-arto-o-salonen-#3330a4fa>

Latvala, J. (2020). Vuokramökkien kysyntä on nyt kiivasta – koti-maan-mat-kailun toivotaan paikkaavan ulko-maa-laisten peruutukset. Suomenmaa 18.5.2020. Verkossa: <https://www.suomenmaa.fi/uutiset/vuokramokkien-kysynta-on-nyt-kiivasta--kotimaanmatkailun-toivotaan-paikkaavan-ulkomaalaisten-peruutukset-6.3.607530.80c5be4fb1>

Le Quéré, C., Jackson, R.B., Jones, M.W. et al. (2020) Temporary reduction in daily global CO2 emissions during the COVID-19 forced confinement. *Nature Climate Change* (2020). <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0797-x>

Liikennevirasto (2018) Henkilöliikennetutkimus 2016. Suomalaisten liikkuminen. Liikenneviraston tilastoja 1/2018.

Moss, T., Becker, S., & Naumann, M. (2015). Whose energy transition is it, anyway? Organisation and ownership of the Energiewende in villages, cities and regions. *Local Environment*, 20(12), 1547-1563.

Murto, P., Jalas, M., Juntunen, J., & Hyysalo, S. (2019). Devices and strategies: An analysis of managing complexity in energy retrofit projects. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 114, 109294.

Nykänen, H. (2020) Kesä mökkikauppa kiihtyi maaliskuussa huomattavasti – joillakin alueilla myytävistä mökeistä on jo pulaa. Yle uutiset 30.4.2020. Verkossa: <https://yle.fi/uutiset/3-11329997>

Pearce, D. (2020) Covid-19: Outlook for air travel for the next five years. IATA. <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/covid-19-outlook-for-air-travel-in-the-next-5-years/>

Sarkis, J., Cohen, M. J., Dewick, P., & Schröder, P. (2020). A brave new world: lessons from the COVID-19 pandemic for transitioning to sustainable supply and production. *Resources, Conservation, and Recycling*. doi:[10.1016/j.resconrec.2020.104894](https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.104894)

Spurling, N. J., McMeekin, A., Southerton, D., Shove, E. A., & Welch, D. (2013). Interventions in practice: reframing policy approaches to consumer behaviour. Sustainable Practices Research Group, Manchester.

Sutela, H. (2020) Kun mahdoton kävi mahdolliseksi – tietotyön yleisyys mahdollisti etätöön läpimurron Suomessa. Tieto & trendit, Tilastokeskus. Verkossa: <https://www.stat.fi/tietotrendit/blogit/2020/kun-mahdoton-kavi-mahdolliseksi-tietotyon-yleisyys-mahdollisti-etatyon-lapimurron-suomessa/>

Svartzman, R., Dron, D., & Espagne, E. (2019). From ecological macroeconomics to a theory of endogenous money for a finite planet. *Ecological Economics*, 162, 108-120.

TEM (2011). Esimerkkejä politiikkatoimenpiteiden innovaatiovaikutuksista. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu, Innovaatio 15/2011.

TEM (2020). Valtioneuvoston asetus sähköntoimitusten selvityksestä ja mittauksesta annetun asetuksen muuttamisesta. Työ- ja elinkeinoministeriö, Säädosvalmistelu 044:00/2020.

Thøgersen, J. (2009) Promoting public transport as a subscription service: effects of a free month travel card. *Transport Policy*, 16(6), 335–343

Wells, P., Abouarghoub, W., Pettit, S. & Beresford, A. (2020). A socio-technical transitions perspective for assessing future sustainability following the COVID-19 Pandemic. *Sustainability: Science, Practice and Policy*. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1763117>